

XIII. Türk Tarih Kongresi

Düzenleyen: Türk Tarih Kurumu
Ankara, 4-8 Ekim 1999

Bitirmekte olduğumuz 1999 yılı Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili birçok sergi, toplantı, kongre ve kutlamaya sahne oldu. Kuşkusuz bunlar içerisinde en dikkate değer olanı, son Türk Tarih Kongresi'nin Osmanlı Devleti'ne ayrılmış olmasıydı; Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte resmî tarih yazmakla görevlendirilen bir yüksek kurumun böyle bir işleve soyunması, resmî tarih politikasında da bir değişikliğe işaret etmektedir. Zaten bu husus gerek Türk Tarih Kongresi başkanı Yusuf Halaçoğlu'nun açış konuşmasında, gerekse Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in kapanış konuşmasında açık bir tarzda ifadesini bulmuştur. Halaçoğlu, yaşadığı topraklardan çok, tarihe miras bıraktığı farklı milletleri ve dinleri bir arada tutma becerisinin hemen her ülkenin ilgisini çektiğini ifadeyle başladığı konuşmasında, Osmanlı Devleti'nin dünya hakimiyeti düşüncesinin, millîliğin ikinci plana atılmasına, çok uluslu ve çok dilli bir devlet yapısının gelişmesine ve dolayısıyla farklı din ve kültüre mensup milletlerin barış içinde bir arada yaşamalarına imkan verdiğini vurguladı. İnsana insan olarak değer veren Osmanlı'yı anlamamın, geleceğe daha sağlam bakmak anlamına geleceği için, bilim adamlarına, sonuçlarını bu geleceğin hizmetine sunmak üzere ekip çalışmasıyla Osmanlı'yı araştırarak, birlikte projeler üretme çağrısında bulundu.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in himayesinde açılan kongrenin açılışına katılmaması dikkat çekiciydi. Demirel'in yaptığı kapanış konuşmasında Osmanlı'nın 624 yıl ayakta kalmasının sırlarını öğrenmenin herkese lazım olduğunu, Osmanlı'nın dağılmasıyla ortaya çıkan devletlerin kendi rejimlerini ayakta tutabilmek için, önceki yönetimleri kötülediğini anlattı ve bunun Türkiye'yi kötülemeye kadar vardığını ifade etti. Osmanlı'nın postundan çıkan 35 devletten biri olan Türkiye'nin de Osmanlı'yı kötülediğini; çünkü Osmanlı'yı methetse Cumhuriyeti tuturmakta zorlanacağını belirtti; çünkü Osmanlı'yı methetse "Böyle bir dönemi geçirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü Cumhuriyet Osmanlı'nın ancak kültürde, millette, halkta devamı olabilir. Çünkü Osmanlı bir başka devlet düzeniydi. Türkiye Cumhuriyeti ise, bir başka devlet düzeniydi." Geçmişle başışmanın kaçınılmazlığına da değinen Cumhurbaşkanı, Osmanlı nasıl ayakta durmuş sorusuna, adalet ve emniyeti sağlayarak cevabını verdi ve ekledi: Osmanlı bir büyük olay. İmparatorlukların hepsi gibi o da gelip geç-

nı öyle kolay teslim etmemiş. 4 sene 3 kitada savaş vermiş. Osmanlıyla ilgili hatırdada tutulması gereken son iki nokta olarak, Osmanlı'nın kültür ve sanat ile idarede, liyakata verdiği önemi belirtti.

En üst düzey yetkili ağızdan geleceğe ışık tutacak bir medeniyet olarak nitelenen Osmanlı'nın barış, hoşgörü, adalet ve emniyet ilkeleri milenyumda Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinde hayata geçirilebilecek mi, yoksa izlediğimiz pahalı bir salonda gerçekleştirilmiş bir şov olarak mı kalacak? Sanırım bunu da ancak zaman gösterecek.

1932 yılından beri geleneksel olarak toplanan ve bu yıl Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıldönümü münasebetiyle Osmanlı Devleti'ne ayrılan XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim tarihlerinde Ankara Sheraton Oteli salonlarında gerçekleştirildi. Kongrede üç ana konu yer almaktaydı.

İlki, çeşitli ülkelerdeki son 50 yıllık Osmanlı araştırmalarının tahlilî olarak değerlendirildiği, Osmanlı historiografisi; ikincisi, Osmanlı Devleti'nde hukuk, İslam, milliyetçilik hareketleri, sanat, arşivcilik, şehir tarihi, para ve fiyat hareketleri gibi konuların yer aldığı özel konular bölümü ve son olarak, bilim adamlarının Osmanlı Devleti'yle ilgili uluslararası ilişkiler, bilim, düşünce ve eğitim, medeniyet, kültür ve sanat, ekonomi ve maliye ile devlet yönetimi hakkında orijinal bildirilerinin yer aldığı bölümüdür.

Birinci bölümde çeşitli ülkelerde yapılan Osmanlı araştırmaları metodolojik bir yaklaşımla belirlenip tahlilî bir değerlendirmeden geçirildikten sonra, ulaşılan bilgi birikiminin boyutları açıklandı. Bir bakıma Osmanlı ile ilgili bilgi birikimini sorgulamayı amaçlayan bu bölümde Pazartesi günü saat 14'ten itibaren beş salonda sunulan 19 bildiri ve sahiplerini şöylece sıralayabiliriz.

Salon I

1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Osmanlı Araştırmaları, Heath Lowry
2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Osmanlı Araştırmaları, yaklaşımlar Kemal Karpat
3. İngiltere'de Osmanlı Araştırmaları, Rhoads Murphey
4. Fransa'da Osmanlı Araştırmaları, Gilles Veinstein
5. Almanya'da Osmanlı Araştırmaları, Klaus Kreiser

Salon II

1. Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları, Halil İnalcık, Bahaeddin Yediyıldız
2. Romanya'da Osmanlı Araştırmaları, Mihai Maxim
3. Yunanistan'da Osmanlı Araştırmaları, Evangelia Balta
4. İsrail'de Osmanlı Araştırmaları, Annon Cohen

Salon III

1. Yugoslavya'da Osmanlı Araştırmaları, Nimetullah Hafız
2. Macaristan'da Osmanlı Araştırmaları, Geza David - Pal Fodor

3. Arnavutluk'ta Osmanlı Araştırmaları, Dritan Egro
4. Bulgaristan'da Osmanlı Araştırmaları, Slavka Draganova

Salon IV

1. Japonya'da Osmanlı Araştırmaları, Yuzo Nagata
2. Azerbaycan ve Kafkasya'da Osmanlı Araştırmaları, Hüsameddin Me-medov
3. Gürcistan'da Osmanlı Araştırmaları, Nodar Shengelia

Salon V

1. İran'da Osmanlı Araştırmaları, Fanba Zannebat-Shahr
2. Mısır'da Osmanlı Araştırmaları, Muhammed Harb
3. Türkiye'de Osmanlı Dönemi Magrib Araştırmaları, Ercüment Kuran

İkinci bölüm, özel konular başlığıyla Salı sabahı gerçekleştirildi. Salon I'de G. Bozkurt'un başkanlığında saat: 9'da başlayan oturumda ilk olarak, M. Akif Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Hukuk" başlıklı bildirisini sundu.

Tartışmadan sonra A. Yaşar Ocak, "Osmanlı Devleti ve İslam" konulu tebliğini tartışmaya açtı.

Bu oturumun son tebliğcisi İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Hareketleri" hakkındaki görüşlerini tartışmaya açtı.

Salon II'de Gönül Cantay başkanlığında gerçekleştirilen oturumda Nurhan Atasoy, "Osmanlı Devleti'nde Sanat" başlıklı bildirisini sundu.

Oturumun diğer tebliği "Osmanlı Devleti'nde Hat Sanatı" başlığını taşıyordu. Tebliği Uğur Derman sundu.

Salon III'deki oturuma Selim ilkin başkanlık yaptı. İlk olarak Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Arşivcilik" konusundaki bildirisini sundu.

Tartışmadan sonra Özer Ergenç, "Osmanlı Şehir Tarihi Araştırmaları" konusundaki tebliğini tartışmaya açtı.

Bu oturumun son tebliğcisi Şevket Pamuk'tu. Konusu, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Fiyat Hareketleri" idi.

Üçüncü bölüm, Salı günü saat: 14.'te başladı. Bu bölüm altı alt bölüme ayrılmıştı. İlk alt bölümün konusu siyasal ve sosyal faaliyetlerdi.

Himmet Umunc, "Balat'ta Bir İngiliz Şövalyesi, Beylikler Döneminde Türkiye'nin Batı'yla İlişkileri" başlıklı tebliğinde, beylikler döneminde Türkiye ile Batı arasındaki ticari ve sosyal ilişkiler ile bu ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin Batı'daki görüntüsünü değerlendirdi.

Sonraki tebliğ Şerif Başta'v'ındı. Tebliğde Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında Bizans ve Avrupa ele alındı. Fehamettin Başar ise, tebliğinde Osmanlı Devleti Kuruluş döneminde meydana gelen şehzade isyanlarını ve bu isyanlar-

“Osmanlı Devleti’ni Kuran Kayıların Anadolu’ya Gelişi ve Karakeçili Aşireti” başlıklı tebliğinde Üçler Bulduk, II. Abdülhamit zamanında canlandırılan an’aneyeye göre, kendini Ertuğrul Gazi’ye bağlayan Karakeçililerin Urfa, Ankara ve Eskişehir civarında ayrı idari üniteler oluşturabilecek kadar nüfus ve nüfuzla sahip olmaları; Bozulmuş, Uluçörük ve Haymana teşekkülleri içerisinde kondukları sahalarda kayıların Anadolu’ya göç ettikleri sahalarn aynılığının tarihî bir arka plana sahip olup olmadığı sorusuna cevap aradı.

Günün II. oturumunda Salih Muhammedoğlu’nun, “Oğuz Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu” başlıklı çalışmasında konu, etnik, kültürel ve politik faktörler açısından ele alındı.

İlhan Şahin, “Osman Bey’in Ailesi ve Boyu”yla ilgili tebliğinde 16. yy.’da Osmanlı idaresine giren otantik boyların yapı, fonksiyon ve hususiyetlerini ele aldı. Son konuşmacı Yusuf Oğuzoğlu, Osmanlı Devleti kuruluşu sırasında, Maraş uç bölgesindeki demografik gelişmeleri, Hüdavendigâr livası, evkâf ve tahrîr defterleri ve dönemin topografik kayıtları ile yaptığı saha araştırması yardımıyla analiz etti.

Çarşamba sabah oturumunda ilk konuşmacı Bülent Arı, Osman Gazi’nin ilk muharebe mahallerinin topografik tespitini yaparak, Âşıkpaşazâde’deki bilgilerin, bazı bilim adamlarının iddia ettiği gibi birer hikaye olmadığını ortaya koydu. Melek Delilbaşı, “Balkanlarda Osmanlı Yayılması ve Yerleşme Koşulları” başlıklı bildirisinde, Bizans kaynaklarından Fetih öncesi Balkanlarda Ortodoks halkın genel durumu hakkında bilgi verdikten sonra, Makedonya, Epir ve Teselya bölgesinde Osmanlı yerleşme koşulları ve fetih sonrası demografik yapı üzerinde durdu.

“Bosna, Boşnaklar ve Fatih Sultan Mehmet” başlıklı tebliğinde, Enes Pelelija, Fatih’in Bosna hareketinin özellikleri ve sonuçları (İslamlaşma gibi) hakkında bilgiler verdi. İsmail Hakkı Mercan, “Şeyh Alaeddin es-Semerikandî Me-nakıbnâmesi’ne göre, Osmanlı Oğulları-Karamanoğulları” münasebetini değerlendirdi.

Daha sonra Andrei Esanu-Valentina Esanu, “Moldova-Osmanlı Vassallık İlişkilerinin Kuruluşu” başlıklı tebliğinde 15.-18. yy.’daki Moldova-Osmanlı ilişkilerine temel oluşturan ve 1456’daki fetihle birlikte kurulan vassallık ilişkisini değerlendirdiler.

Selam Alişev Volga Tatarları’nın Türkiye ile ilişkileri konusunu değerlendirdi. F. Kurzioğlu, “Osmanlılar’ın, Yukarı Kür ve Çoruh Boylarındaki Ortodoks Kıpçaklı Atabekler Ülkesini Fethi ve Çıldır Vilayeti’nin Kuruluşu” konusunu, tarihî arka planı ile ele aldı.

Öğleden sonraki ilk oturumda Orazpotolot Tkayev, “Osmanlılarla Safeviler Arasında Yapılan Çaldıran Savaşı’nın Sebepleri ve Etrek-Gürgen Nehirleri Ara-

rına dayanarak ele aldı. Şahin Fazıl Farzalı da, 1514 Çaldıran Savaşı'nı resmî belgelere dayanarak neden ve sonuçlarıyla değerlendirdi.

Oktay Efendiyev, "Sultan Beyazıd-Şah İsmail ilişkisi"ni değerlendirdiği konuşmasında, iki devlet arasındaki ilişkinin Beyazıd'ın dengeli siyaseti sayesinde başarı içinde devam ettiğini, Beyazıd'ın İsmail'e büyük saygı gösterip zamanın Cemşid'i, asrın Keyhüsrevi gibi unvanlarla andığını ifade etti.

Hosein Mircefarı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Siyaseti ve Şahsiyeti" konusunu, Safevi tarihçileri gözüyle değerlendirdi. Günün son oturumunda Petrika Fingjilli, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavut Paşalıkları'nın işlevlerini, özelliklerini ve ayrılık mücadelelerinin sonucunu ele aldı.

Gasmend Shpuza, millet sistemi çerçevesindeki Arnavutların durumunu Slavlar ve Ermenilerin durumuyla kıyaslayarak ele alıp, sistemin Arnavut ulusunun gelişimine katkısını anlattı.

Yusuf Hamzaoğlu, Hırvatistan Türkütüğünü Osmanlı öncesi ve sonrasıyla üç dönem içerisinde ele alarak, bıraktığı mimari eserler ve maddi kültür izlerini değerlendiren bir tebliğ sundu.

Perşembe günü ilk oturumun konuları "Ulahların Osmanlı İmparatorluğu'yla Münasebeti"; "1848 Devrimi Sırasında Osmanlı İmparatorluğu" ve "Osmanlılar'ın Rodos'u Fethi" idi.

Sabah ikinci oturumda ise, Avrupa kaynaklarına göre, "Saint Godard ve Kandiye Savaşları" (Faruk Bilici), "Girit Seferine Konulan Son Nokta; Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları" (Nuri Adıyke) ele alındı.

Öğleden sonraki oturumlarda, "18.-19. yy.'da Gürcü-Türk Sınırları" (Giulu Alasania), "XVIII. yy'da Osmanlılar'ın Azerbaycan'daki Faaliyetlerinin Arap Dilindeki Yerel Kaynaklarda Tasviri" (Sevda Süleymanova), "Büyük Ardahan Livası (1595-1732)" (Miheil Svanidze) ve "Osmanlı Devleti'ne Sığınan Rus Kazaklarının Türkiye'deki 250 Yılı" (Mehmet Yılmaz) konulu tebliğler sunuldu.

Öğleden sonra ise, Tanzimatı inceleme konusu yapan şu tebliğler sunuldu: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Demokratik Reformlar" (Arshi Khan), Tanzimat Reformlarının Tuna Vilayetinde Uygulanması" (Slavka Draganova), "Tatar Dinî Reformları ve Tanzimat" (Yuzev A. Nilovich)

Cuma günü sabah oturumunda Entela Muço, "Tepedelenli Ali Paşa ve Yanya Paşalığında Çiftliklerin Yapısı", Nilüfer Bayatlı, "Hollandalı Gezgin'in 1573 Yılında Yaptığı Bazı Osmanlı Topraklarındaki Gözlemleri" isimli tebliğleri sundular

II. oturumda "Possolski (Moskova) Arşivleri Işığında 16.-18. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu" (Nicolaj R. Mihalovich), "Osmanlılar Döneminde Kıbrıs'ta Türk Adaleti (1571-1878)" (Vehbi Zeki Serter) ve "Tekelioğlu İsyanı" (Fahretin Tızlak) konulu tebliğler sunuldu.

Son oturumda Cezmi Karasu, "Sultan IV. Mustafa'nın Hatt-ı Hümayûnları"ni değerlendirenken, Nahide Şimşir de, "1845 İzmir Yangını ve Sonuçlar" üzerinde durdu.

Salon II'de Salı öğleden sonraki oturumun ana başlığı "Osmanlı Diplomasisi" idi. Gül Akyılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reisül-Küttâblık Müessesesinin Önem Kazanmasına Yol Açan Gelişmeler ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Kuruluşu" İsmail Soysal, "Osmanlı Devleti'nin Çağdaş Diplomasiyi Benimseme Süreci", Bilal N. Şimşir, "Osmanlı Diplomasisi", Monika Molnar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Sınırlarının Tespiti" başlıklı tebliğlerle konuyu değerlendirdiler.

Daha sonraki oturumda, Seyfullah Ağa'nın Viyana Sefareti ve Sefaretnâmesi" (İsmail Erünsal), "Rusya'nın Doğu Siyasetinde Tatarca Diplomatik Yazışmalar" (Fehime Hisamova), "Rusya'nın Boğazlar Politikasında Neft Faktörü Üzerine" (Süleyman Aliyarlı), "XVIII. yy'da Osmanlı-Rus Esir Mübadelesi", (Osman Köse) konuları üzerinde duruldu.

Çarşamba günü sabah oturumlarında "Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yy. Dış İlişkileri ve Dış Politikası" etrafında konuşmalar yapıldı. İsmail Hacıyev, "Azerbaycan Hanlığı'nın Osmanlı Devleti ile Siyasal İlişkileri Üzerine", Danuta Chmilowska, "XIX. yy. in 2. Yarısında Polonya-Türkiye İlişkileri", Hıroki Oda-oka, "Küçük Kaynarca Muahedesi Hakkında Bir Araştırma", Gülnihal Bozkurt, "1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti", Bahram Ahmadian "Osmanlı İmparatorluğu ve Kafkaslar" başlıklı tebliğlerinde konuyu çeşitli boyutlarıyla değerlendirdiler.

Öğleden sonra yine, "XX. yy. Başında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Politikasında Azerbaycan Faktörü", (İsmail Musayev) "İngiliz Belgelerine Göre Kafkasya'da Osmanlı-Alman Rekabeti" (Kaya T. Çağlayan), "1913 Bulgar-Türk Anlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman'ın Hakları Sorunu" (Cengiz Hakov), "İngiltere Kaynaklarına Göre Ermenilerce Sahtelenen ve Osmanlı Arşivleri'nden Aşınlan 'Gizli' Belgeler" (Salani R. Sonyel) başlıklarını taşıyan tebliğlerle, Osmanlı Devleti'nin dış politikası mercek altına alındı.

Günün son iki konuşması, Osman Okyar, "İstiklal Harbinde Atatürk'ün Dış Politikası" ve Nevzat Gözaydın, "Alman Dışişleri Arşivine Göre Almanlardan Rüşvet Alan Türkler" başlıklı tebliğlerdi. Son konuşmada Almanya'nın kendi politikasını Türk kamuoyuna daha iyi anlatabilmek, tarafıtar oynayabilmek vb. amaçlar için, kimlere, nasıl ve hangi yollarla çıkar sağladığı, bu belgelerle açık ortaya kondu.

Perşembe günü sabah ilk oturumda konu başlığı "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarikat ve Mezheplerle İlgili Politikaları" idi. İrene Melikof, "Osmanlı Sultanları ve Bektaşiler" başlıklı tebliğinde, Bektaşiliğin gelişmesinde Osmanlı Sultanları'nın rolünü ele aldı. Yusuf Küçükdağ ise, tebliğinde Osmanlı Devleti-

ti'nin Şah İsmail'in Şii propagandacılarına Halvetiye tarikatı ile karşı koyma politikasını inceleme konusu yaptı.

Mehmet Şeker, 1826'da Bektaşî zaviyelerinin kapatılması ile ilgili uygulamaya, Abdal Musa Zaviyesi (Elmal) örneğinde yaklaşımda bulundu.

İ. Engin, "Tahtacıların Tarihine Dair Bazı Gözlemler" konusunu tartışmaya açtı.

Cuma günü sabah oturumu uzak doğulu bir araştırmacının tebliğiyle başladı: Hee-Soo Lee, "19. yy. sonu 20. yy. başlarında Osmanlı-Doğu Asya İlişkilerinin Tarihi Gelişimi"

Daha sonra Zekerîya Kurşun, "19. yy.'da Hac Yolları Üzerindeki Kale ve Su Yollarının Bakımı, Onarımı ve Hac Yolu Güvenliğinin Sağlanması", Nedim İpek, "Rum İsyanı ve Sonrasında Türk-Yunan Nüfus Meselesi" başlıklı tebliğleri sundular.

Aradan sonra "Jön Türklerin Memleket Dışındaki Faaliyeti" (Kuhhiro Shidara), "I. Dünya Savaşı'nda Teşkilatı Mahsusa'nın Trabzon Çevresindeki Bazı Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu" (Sadık Sarımsaman) ve "Ermeniler'in Osmanlı İmparatorluğu Aleyhine Terörcülüğe Tahrik Edilmesinde Rus Devleti'nin Rolü" (Musa Qasimov) konulu tebliğler sunuldu.

Öğleden sonraki ilk oturumda Nadir Devlet, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Safında Çarpışan Türk-Tatar Askerleri (Asya Taburu)", Cemalettin Taşkıran, "I. Dünya Savaşı'nda Birmanya'da Türk Esir Kampları'ndan 'Thyetmyo' Esir Kampı", İtzchak Weismann, "Şeyh ve Komutan-Suriye'de I. Dünya Savaşı, Esnasında Nakşibendi Halidi Etikisi", Alexandre Cane-Zdrawkovski Dravkovski, "Atatürk ve Makedonya" konulu tebliğlerini sundular.

2. oturumda ise, daha çok Kurtuluş Savaşı yılları ele alındı. "1919-1920 Yıllarında Batı Trakya" (Halit Eren), "İstanbul'da İyonya Hükümet Darbesi Girişimi" (Ahmet Özgiray), "31 Mart Olayından Sonra Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonu'nun Kuruluşu, Faaliyetleri ve Yıldız Sarayı'nın Araştırılması" (Zekerîya Türkmen) ve "Türk Kurtuluş Savaşı ve İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti" (Stanford Shaw) konulu tebliğler sunuldu.

III. Bölüm'ün ikinci ana başlığı Medeniyet (Bilim, Düşünce ve Eğitim) idi.

Salı günü oturumda Esin Kahya, Osmanlı'daki bilim tarihi yazarlarından örneklerle, "Osmanlı Bilim Tarihçiliğine Bir Bakış" geliştirmeyi denedi. Ancak malzemesi yetersiz olduğundan, başlığı oldukça iddialı kaldı. Esmeralda Ağayeva, Makrizî'nin *el-Hitât*'ının eksik olan 7. bölümünün *İğasetil Gumme bi Keşfi'l-Ümme* adlı eseri olduğunu iddia etti. Ancak bu iddiası, tartışma bölümünde M. Mahfuz Söylemez tarafından, eserin yazarın Kahire'de muhtesiplik yaptığı yıllardaki gözlemlerini anlatan müstakil ve *Hitât*'tan farklı maksatla yazılmış bir eser olduğu gerekçesiyle reddedildi.

Aradan sonra, Ahmet Ağrakça, "Dioscorides'in *De Materia Medica* Adlı Eserinin Bir Türkçe Tercümesi", Hüseyin Gani Topdemir, "Takiyüddin'in, *İşğın Nihâti* ve *Görme Kuramı* Adlı Optik Konusundaki Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", A. Erdemir, "Nane İlacının Osmanlı-Türk Tıbbındaki Yeri ve Bazı Orijinal Belgeler" ve İltar Uzel, "Osmanlı Dönemi'nde Diş Tababeti" başlıklı tebliğler sunuldu.

Çarşamba sabah oturumunda İsmail Doğan, "Ulum-ı İktisadiye ve İctima-iye Mecmuası" örneğinden hareketle sosyolojik düşüncenin Osmanlı'daki kaynaklarına inmeye çalıştı. Hüseyin Aydın, Fatih örneğinden kalkarak, Osmanlı'da felsefi düşünceye bir bakış geliştirmeyi amaçladı. Ancak, konuşmacının süreyi iyi kullanamaması konusunu tam olarak sunmasına imkan vermedi.

Mübahat Türker-Küyel, yoğun ilgi ve izdihamla izlenen konuşmasında Teftükürat ile II. Mahmud, Tehâfüt ile II. Abdülhamid arasındaki ilişki, Osmanlı Devlet anlayışında etkin bir ağırlık koyabilir mi idi sorusuna cevap aradı.

Cezmi Eraslan, "II. Abdülhamid, Devlet ve Din" başlıklı konuşmasında, onun İslam Birliği siyasetini Pan-İslamizm olarak adlandırmanın yanlışlığına dikkat çekti. Bu politikamın aslında bir blöf olduğunu, I. Dünya Savaşı'nda yaşanan cihat fetvasına verilen cevabın ortaya koyduğunu ifade etti.

Öğleden sonraki oturumda, iki Türkçülüğün mücadelesi üzerine (Rafael Muhammedinov), "Osmanlı Devleti-Toplum İlişkileri Üzerine Kuramsal Yaklaşımların Eleştirisi" ve (Recep Boztemur) "Türkiye'de 20. yy.'ın Başlarında İki İctimai-Siyasi Terakki Doktrini Üzerine" (Esmeralda Hasanova) isimli konuşmalar yapıldı.

Aradan sonra Elmira Mirzayeva, "Eski Sovyet Tarih ilminde Osmanlı Tarihi'nin Bazı Problemleri"; Melek Dosay Gökdoğan, "Tüccarzâde İbrâhîm Hilmi ve Osmanlı'nın Uğradığı Felaketlerin Sebeplerine İlişkin Görüşleri"; Ziya Yılmaz, "19. yy.'ın İlk Yansında Bir Din Aliminin Problemlere Bakışı ve Çözümleri" isimli tebliğleri tartışmaya açtılar.

Perşembe günü ilk tebliğci Elemeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihiçiliğinin İlk Safhası (1916-1965)" konusunu tartışmaya açtı. Ahmet Ocak ise, "Osmanlı Medreselerinde Eşari Geleneği'nin Oluşmasında Selçuklu Medrese Tesirleri" başlıklı konuşmasında, Selçuklu mirasının Osmanlı'ya yansımaları konusunda önemli ipuçları sundu.

Aradan sonraki ilk konuşmada Atilla Çetin, "Bursa'da Bir Eğitim-Öğretim Kurumu, Bursa İdadisi (1883) ve Sosyal-Kültürel Önemi" üzerinde durdu. A. Turan Arslan, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Arapça Öğretimini", İsmail Parlatur ise, "19. yy.'da Yayınlanmış Türkçe Sözlükler" başlıklı tebliğlerini tartışmaya açtılar.

Öğleden sonraki ilk konuşmacı Mehmet İrişli, "Osmanlı Tarih-Coğrafya Eğitimi, Tarihçi ve Coğrafyacıların Karıverleri" başlıklı konuşmasında Osmanlı-

da böyle bir eğitim var mıydı, eğer bu önemli disiplin medreselerde okutulmuyorsa başka yerlerde okutuluyordu ve Osmanlı'da önemli tarihî eserler yazmış kişilerin tarihçi formasyonunu nasıl ve nereden kazandıkları gibi sorularını cevaplamaya çalıştı.

Mustafa Safran ise, "Eğitim Sürecinin Değişik Basamaklarında Osmanlı Tarih Öğretimi" konusunu tartışmaya açtı. Yahya Akyüz, "17. yy. dan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları" üzerinde durdu. Abdüsselam Uluçam, "Van ve Çevresindeki Osmanlı Medreseleri ile Eğitim-Öğretimdeki Yerleri" konusunda değerlendirmeler yaptı.

Cuma sabah oturumu ise, misyonerlik faaliyetleri ağırlıklıydı. Erdal Açıkse, "Merzifon Amerikan Misyununun Kuruluş ve Faaliyetleri" hakkında kısa bir değerlendirme yaptı. Ardından Seçil Karal Akgün, "II. Abdülhamid Döneminde Mormon Misyonerleri" hakkında bilgi verdi. Yusuf Sarıay, "İmparatorluk'tan Millî Devlete Dönüşüm Sürecinde Türk Ocaklarının Rolü"nü tartışmaya açtı.

Aradan sonra Hoşkadem Hasanova, "Çarlık Rusya'sı İlmî Cemiyetleri'nin Osmanlı Tarihi Araştırmaları" konusunu, M. A. Kireççi, "Osmanlı Mısır'ında Eğitimin Modernleşmesi", J. Landau ise, "Osmanlı Mısır'ında Yahudi Eğitimi" konularını tartışmaya açtılar.

Salı günü, "Kültür ve Sanat" alt başlığıyla ilgili ilk konuşmacı Türker Acaroğlu'ydü. O, "Osmanlı-Türk kültürünün Bulgaristan'daki İzleri ve Etkileri" üzerinde durdu. Mir-Fatih Zekiyev, "İdil-Ural Türklerinin Kültürel Gelişmesinde Osmanlı'nın Tesiri", Mustafa Gökçeoğlu, "Osmanlı Egemenliğinin Kıbrıs Rum Diline Kazandırdığı Kavramlar", Kamil Veli Nerimanoğlu, "Osmanlı Kültür Sistemi ve Alibey Hüseyinzâde" konulu tebliğlerini sundular.

Aradan sonraki oturumun genel başlığı "Şiir" idi. Sevim Piliçkova, "Makedonya Çağdaş Türk Folklorunda Türk Savaşları ve Kahramanları", Vilayet Cavarov, "Osmanlı Savaşları ve Arap Şiiri", Nur Muhammed Hişamau, "Ortaçağ Türk Şiirinin Gelişmesinde Volga-Tatar ve Osmanlı Türk Edebiyatları" konularını tartışmaya açtılar.

Çarşamba günü sabahında şiir konusuna devam edildi. İ. Çetin Derdiyok, "15. yy. Şairlerinden Cemalî'nin Divanı'nda Fatih ve Fetih", Slobodan Iliç, "16. yy. Bosna Hurufî Şairi Mülhid Vahdeti ve Divanı" konularında değerlendirmeler yaptı.

Aradan sonraki konuşmaların ana konusu "Basın" idi. Sina Akşin, "1864 Matbuat Nizamnamesinin Basın Özgürlüğü" konusunda neler getirip götürdüğünü, Haluk Duman, "Erzurum Basını Örneğinde Yakınçağ Türk Tarihi Açısından Yerel Basının Önemi", Bedrettin Aytaç, "19. yy. İstanbul'da Bir Arapça Gazete: el-Cevâ'ib", Çağrı Erhan, "19. yy. Osmanlı Devleti'nin Yabancı Gazetecilere Nisan ve Mayıs Verme Politikası" konularını tartışmaya açtı.

Öğleden sonraki tebliğler "20. yy. Başlarında Bulgar Basınında Osmanlı Türkiyesi", "Osmanlı Dönemi Türk Mizah Anlayışı ve Tiyatro Eserlerinde Osmanlı Devleti" başlıklarını taşıyordu.

Aradan sonra 3. oturumda Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Sinema Tarihi'ne Dair Bazı Bilgiler", H. Kavkazlı, "Osmanlı Devri Türk Folkloru ve Rus Araştırmacıları", Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire" konularını tartışmaya açtılar. Yazıcı, tebliğinde Kağıthane Mesireleri örneğinde, Osmanlı dinlenme-eglenme kültürü ve bununla ilgili düzenlemeler üzerinde durdu. Günün son konuşmacısı Serap Yılmaz'dı. Konusu "Sarayı Bir Kadının Gardrobü" idi.

Perşembe günü "Sanat" ağırlıklı konular tartışmaya açıldı. "Arkeoloji ve arkeolojiye bakış, sikkeler, çeşitli mimari yapılar, konut dokusu, şehir yapıları, ticari yapılar ve çadır sanatı" konuları ele alındı.

Cuma günü "Tezyini sanatları: seramik, halıcılık, kitabe vakfiye ve mezar taşlarındaki süslemeler" konu edildi.

Osmanlı Tarihinin Bilgi Kaynakları alt başlığı altında arşivler ve telif eserlere dair tartışmalar gerçekleştirildi.

Salı günü oturumunda "Tahrir Defterleri'nin Osmanlı Devleti'ni İnceleme Konusunda Rolü ve Önemi" konusunda tebliğler sunuldu.

Günün ikinci oturumunda ise Osmanlı Tarih Yazarlarının Kaynakları Kullanımı meselesi üzerine, "Kuzey Kıbrıs'ta Osmanlı Tarihi Yayıncılığı Üzerine Bir Tahlil Denemesi", "Osmanlı Tarihi Kaynakları Olarak Bursa Vefeyatnâmeleri", "Tahrir Defterlerine Göre 16. yy.'da Beş Şark Kazası" başlıklı tebliğler sunuldu.

Çarşamba sabah oturumlarında Tahrir, tapu-tahrir ve icmal defterlerine dair çeşitli araştırmalar ile "Ceneviz Noter Belgeleri'nde Osmanlı İzleri" (Eren-diz Özbayoğlu) gibi ilginç araştırmalar tartışmaya açıldı.

Öğleden sonra ilk oturumda sunulan tebliğlerin konuları "Malaya Yöresi Aşiretleri", "Karacalar Cemaati", "Niksar Şehri" ve "Bursa Medreseleri Defteri" idi.

Günün son oturumunda ise, daha çok Kafkasya ile ilgili malzemelere dayalı tebliğler sunuldu.

Perşembe sabah oturumunda konu, "Rus Arşiv Malzemeleri ile Rus-Osmanlı Bilimsel İlişkileri" idi.

İkinci oturumda konuşulan konular "Özbek Kaynaklarında Osmanlı İmparatorluğu", "Arnavutluk Merkez Arşivindeki Osmanlı Vesikaları", "Romen Belgelerinde Osmanlı Tarihi" idi. Oturumun son tebliği "19. yy. Osmanlı Tarih Kaynaklarından İngiltere ve Amerikan Protestan Misyoner Cemiyet Arşivleri" (Ömer Turan) idi.

Öğleden sonraki ilk oturumda "Bulgaristan'da Türk Tarihine Dair Kaynaklar", "Manzum Bir Osmanlı Tarihi" gibi konularda tebliğler sunuldu.

Güntün son tebliğlerini şöyle sıralayabiliriz: Ö. Faruk Akün, "Osmanlı Yaşayışında İdari ve Sosyal Bozulmanın Edebiyattaki Akisleri ve Bu Bakımdan Müstesna Bir Eser Olarak *Miftah-ı Cenne*".

Harald Fedai, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethiyle İlgili Batılı Kaynakların Kaynağı: C.D. Cobham".

I. Potskhveria, Sovyetler Birliğinde ve Rusya Federasyonu'nda 1980-1998 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu problemleri ile ilgili yayınlar.

Cuma oturumu "Ekonomi ve Maliye" alt başlığına ayrılmıştı. Mustafa Öztürk, "Osmanlı Para Politikası", Erdal Özvar, "17. yy.'da Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim", Farda Assadov, "Osmanlı Öncesi Mısır'ında Temel Mal Fiyatlarında Hükümet Düzenlemeleri" başlıklı tebliğleri sundular.

Aradan sonra Mehmet Öz, "15-16. yy. Anadolu'sunda Tarım Üretiminin Yapısı"nı tahrir defterlerine dayanarak tartışmaya açtı. Süreyya Farokhi, "18. yy. Ankara'sındaki Sof Ticareti"nin bazı az bilinen yanlarını, Fransız kaynaklarına dayanarak tartıştığı tebliğinde, dönemin Ankara'sının sosyo-ekonomik yapıyla alakalı zengin bilgiler sundu. Cevdet Bakkal, "16. yy.'da Menemen'de İktisadi Hayat" konusunu tartışmaya açtı.

Öğleden sonraki ilk oturumda Süleyman Memmedov, "Kilikya Tebriz Marginal Ticaret Yolu'nun Batı Azerbaycan Bölümünün Rolü ve Ehemmiyeti (13-14. yy.)", Halime Doğru, başkentin et ihtiyacını karşılamakla görevli, "Celep-keşan Teşkilatı"nı tarihî gelişimiyle birlikte tartışmaya açtı.

Ünsal Yavuz, "19. yy. Entegrasyon ve Globalleşme Politikalarının Osmanlı Devleti Yansımaları ve Sonuçları", Natalya Uchenko, "19. yy. Osmanlı Devleti Ticari Düzenlemelerle İlgili Sovyet ve Sovyet Sonrası Tarih Yazıcılığı".

Aradan sonra yapılan son oturumda İnkılap Alibeyov, "Türkiye'de Devlet-Ekonomi Münasebetleri"ni; Abdullah Martal ise, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve İlgili Düzenlemeler"i tartışmaya açtı.

"Osmanlı Yönetimi" alt başlığıyla ilgili ilk oturum, Salı öğleden sonra yapıldı. Ali Karaca, "II. Abdulhamid'in İdareyi Kontrol Mekanizması: Yaverlik"; Ali Akyıldız, "Mabeyn Başkıtabeti", Palmira Brummett, "İfaat Sanatı", Nurcan Abacı, "16-18. yy.'da Osmanlı Kadısı'nın Sosyal Konumu" başlıklı tebliğleri tartışmaya açtı.

Aradan sonra Abdullah Özcan, "Osmanlı'da Kolluk Kuvvetleri"ni, İhsan Güneş, "Meclis-i Vükela'nın Görev ve Yetkileri"ni, F. Demir, "II. Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ında Müslüman Unsurların Temsiline İlişkin Sorunlar" konularını gündeme getirdiler.

Kaori Komatsu'nun "İdare-i Mahsusat'ın Özelleştirilmesi Üzerine Bir Tetkik", Ahmet Aksın'ın "Kura-i Şer'iye Usûlü ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde Uygulanması" isimli tebliğlerinde son oturum gerçekleştirildi.

Çarşamba günü oturumlarında ele alınan konular şöylece sıralanabilir: "Osmanlı Ordusu'nda Yahudiler", "16.-17. yy.'da Galata'da Gemi İşletmeciliği", "Abdulaziz Donanması", "Osmanlı Askeri Bandosunun Menşei", "Memluk Vakıflarının Gelişimi", "Hacı İvaz Paşa ve Vakıfları", "II. Mahmûd Dönemi Bolu'da Askerî Düzen ve Âynalık".

Öğleden sonraki ilk oturumda Osmanlı hanedanının çeşitli yönleri (av gelenegi, şairlik) ile sultan, vasiyet ve nasihatleri ile Osmanlı hanedanına alternatif arayışlar konuşuldu.

Günün son oturumunun konuları ve konuşmacıları ise şunlardı: Ziya Kazıncı, "Osmanlı Hâremeyn'e Bakışlar"; Kenan Çiçek, "Osmanlı Toplumunda Kadın" ve A. Nühket Adıyeko, "Girit'te Aşar Toplanmasıyla İlgili Bir Yöntem: Teslis Sistemi".

Perşembe günü sabah oturumlarında, "şehir planlaması, şehir hayatı, eyalet idaresi, Osmanlı Mahallesi, köylerin parçalanması, mahalleli-kentli kimliği ilişkisi, yönetici-yönetilen ilişkileri" konuları tartışıldı. Öğleden sonraki oturum Ahmet Vehbi Ecer'in "Mekke'nin Osmanlı Yönetimi'ne Geçiş ve İlk İdari Düzenlemeler" ve Sabri Sürgevil'in "19. yy. Ortalarında Üsküp" tebliğleriyle sona erdi.

Aradan sonraki iki oturumda "Sancak ve Vilayetler" konusundaki tebliğler tartışıldı. Yemen vilayeti, Akka sancağı, Irak vilayeti, Diyarbekir Voyvodalığı ve Kars-ı Maraş sancağında nüfus konularında tebliğler sunuldu.

Cuma günü yapılan "Osmanlı Olgusuna Genel Bakış" alt başlıklı 3 oturumla kongre sona erdi.

İlk oturumun tebliğleri: Keith Hopwood, "Osman'ın Hikayesi, Efsane veya Tarih"; Aslı Çırakman, "16.-17. yy.'da Avrupa'da Osmanlı İmajı" ve Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetler Arası Etkileşim ve Osmanlı Sentezi"

Bu tebliğinde Davutoğlu, Osmanlının, kendinden önceki medeniyetlerin bir sentezini oluşturduğu ve o mirasın üzerinde yükseldiği tezini tartışmaya açtı.

Aradan sonra, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Altın Orana Eşit Bir Fraktal Boyutla Büyümesi" (Güngör Gündüz), "Tarihin 'Uzun Süre' Anlayışının II. Abdülhamit Dönemi'ne Uygulanması Zorunluluğu" (Orhan Koloğlu) "20. yy. Sonunda Osmanlı Tarihi ve Yardımcı Bilimler Hakkında Düşünceler" (Jean Lois Grammont).

Öğle yemeği sonrası yapılan son oturumda: Bülent Özdemir, "Tanzimat Araştırmalarında Yeni İmkanlar"; Sinan Kunalalp, "20. yy.'da Avrupa'da Osmanlı Seyyahları" ve Filiz Yenişehirlioğlu, "Osmanlı Kültür Mirası ve Ulus Devletler" başlıklı tebliğler sunuldu.

Kongre ile ilgili bir değerlendirme yapmadan önce bu yazının bir kusuru üzerinde durmak istiyoruz. Yazımız, tebliğlerin muhtevasını yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Bunun sebepleri arasında en önemlisi, tebliğ metinlerine ulaşamamamızdır. Bu nedenle tebliğlerin metinlerini yayımlanmasında yardımcı olmaları rica olunur.

de TTK'nın elindeki metinleri sır gibi saklamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle konuşma sürelerinin 3 ana bölümde 15 dakika ile sınırlı olması, tebliğcilerin konularını yansıtmakta zorlanmalarına yol açtı. Kimi konuşmacılar bu süreçte, ancak dinleyicileri konuya hazırlayabildi. Tabii tam konuya girecekleri sırada, oturum başkanı, "süreniz bitti" ikazında bulunmak durumunda kaldı.

Burada bir de kongrenin 'en'leri üzerinde durmak istiyoruz. Kongrenin en çok dinleyici toplayan tebliğcileri Mübahat Türker-Küyel, Ö. Faruk Akün, Süreyya Farokhi, Ahmet Davutoğlu, İlber Ortaylı, Mehmet İpşirli, Mehmet Şeker, Nesimi Yazıcı, Ekmeleddin İhsanoğlu, Mehmet Öz, A. Yaşar Ocak, Bahaddin Yediöldüz, Ercüment Kuran.

Kongrede en çok beklenen çay-kahve molası idi. Kongrenin en dinamik ve hareketli ismi Ekmeleddin İhsanoğlu idi. Kendisi konuşmacı ve yönetici olarak süre içinde, salonlar arasında koşutarak, bütün oturumlara yetişmeye çalıştı. Molalarda en fazla ilgi toplayan isimler, Ercüment Kuran, İlber Ortaylı, Mehmet İpşirli, Mehmet Şeker, Mustafa Fayda, Ekmeleddin İhsanoğlu idi.

Kongre koridorlarında konuşulan konulardan biri de, tebliğcilerin seçimindeki kıstas meselesiydi. Çünkü birçok tebliğcinin de belirttiği gibi, bazı tebliğcilerin Osmanlı Devleti ile pek alakası yoktu. Yine söylentilere göre, kimilerinin tebliği de İslamcı muhtevalı olduğu gerekçesiyle programa alınmamıştı.

Kongrede 277 tebliğ sunuldu. Davetli 312 bilim adamından 35'i yabancı 10'u yerli olmak üzere 45 bilim adamı mazeretleri dolayısıyla kongreye katılmadı. Katılmayan tebliğcilerin birçoğu eski demir perde ülkelerindendi. Bu yüzden bazı oturumlarda tebliğ sayısı bire kadar düştü.

Organizasyon heyetinden tebliğcilere ve dinleyicilere kadar ilgili herkese tatlı heyecanlar, panikler, yorgunluklar, tartışmalar ve sıcak sohbetler belki de yeni tanışıklıklar, dostluklar yaşatan bir Türk Tarih Kongresi daha bitti. En büyük dileğimiz 700. Yıl etkinliklerinin insanımızın insanımızla ve özüyle barışmasına daha hoşgörülü barışçıl ve huzurlu bir geleceği sonraki nesillere aktarmasına vesile olmasıdır.

Mustafa HİZMETLİ